

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM MENZİL-NÂMELER VE FETHÎ'NİN "VASF-I MENÂZİL" ADLI HAC MENZİL-NÂMESİ

THE POETIC LETTERS RELATED TO DESTINATIONS IN THE CLASSICAL TURKISH LİTERATURE AND FETHİ'S RELATED TO THE HAJJ IN THE NAME OF "VASF-I MENÂZİL"

Yunus KAPLAN*

Öz

Menzil-nâmeler, çeşitli mekânlar arasında yapılan seyahatlerde konaklanan menziller hakkında kaleme alınmış olan eserlerdir. Manzum ve mensur şekillerde karşımıza çıkan bu türde yazılmış eserlerin büyük çoğunluğu, hac seyahati esnasında İstanbul-Şam-Mekke veya Kahire-Mekke arasında konaklanan menziller üzerinedir. Genellikle hac seyahatine çıkacak olan hacı adaylarına bilgi vermek amacıyla rehber niteliğinde yazılan bu eserlerden edebî değere haiz olanları manzum şekillerde kaleme alınanlardır. Daha çok 17. ve 18. yüzyıllarda meşhur olmayan şairler tarafından rağbet gören bu türde eser yazan şairlerden biri de hayatı hakkında elde herhangi bir bulunmayan Fethî'dir.

Fethî, bu türde VASF-ı Menâzil adında mesnevi nazım şekliyle 153 beyitten müteşekkil bir eser yazmıştır. Şair, bu eserde Mısır'dan iştirak ettiği hac kervanıyla Kahire'den Mekke'ye varıncaya kadarki konakladıkları menziller hakkında bilgi vermiştir. Sade bir dille kaleme alınan eserin dikkatleri çeken en önemli özelliği, menziller hakkında ayrıntılı bilgilerin verilmemiş olması ve müstakbel hac adaylarına hac seyahatlerinde zorluk çekmemeleri için çeşitli faydalı bilgiler ihtiva etmesidir.

Bu çalışmada menzil-nâmeler hakkında bilgiler verilerek bazı değerlendirmelerde bulunulmuş, bu türde yazılmış olan VASF-ı Menâzil'in şekil ve muhtevası üzerinde durularak eserin çeviri yazılı metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk edebiyatı, Menzil-nâme, Fethî, VASF-ı Menâzil

Abstract

The letters related to the destinations are the works which are written about the destinations stopped during the journeys between the various places. Most of the works which are written in such form that we see in the poetic and prose forms are on the destinations where are stopped between İstanbul-Damascus-Mecca or Kahire-Mecca during a hajj journey. Generally, those subject to the literal value among these works which are written in the quality of guide in order to inform the applicants of hajj who will go to the journey of hajj are the ones which are written in poetic form. One of the poets who wrote such works which were in demand by the poets who were not famous in the 17th and 18th centuries is Fethi of whom we do not have any information about his life.

Fethi wrote a work including 153 couplets in the mesnevi verse form in the name of VASF-ı Menâzil in such a form. The poet gave information about the destinations that he stopped over there

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yunuskaplan80@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2421-253X>

Gönderim Tarihi: 19.02.2020
Kabul Tarihi: 16.03.2020

from Cairo to Mecca by his hajj camel train from Egypt. The most important attention-grabbing property of this work written with a plain language is that the detailed information is not given about the destinations and it involves the various beneficial information in order that the intended hajj applicants don't have difficulty during their hajj journeys.

In this study, the information about the letters related to the destinations is given, some evaluations are provided, and the translated text of Vâsî Menâzil written in such type is included in consideration with its form and content properties.

•

Keywords

Classical Turkish Literature, Menzil-name, Fethi, Vâsî Menâzil

GİRİŞ

Arapça bir kelime olan menzil kelimesi sözlüklerde "esnâ-yı seyr ü seyâhatte gece nuzûl olunan yer, konak", "iki konak arası bir konak yol, merhale", "ikâmet olunan yer, mesken, ikâmetgâh", "posta tatarı beygirlerinin bulunduğu mahal, tatar konağı veya menzil beygirleri", "kast ve niyet edilen son mahal" (Şemseddin Sami 2005: 1414) gibi anlamlara gelmektedir. İstilah olarak ise kervanların ve posta tatarlarının indikleri ve at değiştirdikleri, yahut geceyi geçirmek üzere konakladıkları bina ve hanların yerinde kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1993, s. 479). Menâzil ise menzil kelimesinin çoğulu olup menziller anlamına gelir.

Yollar ve yol sistemi, tarih boyunca bütün devletler için büyük önem taşımıştır. Çünkü ticari, ekonomik ve askeri faaliyetler; ulaşım, haberleşme ve nakliye gibi hizmetler düzenli bir yol sistemi sayesinde gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Bu bakımdan altı asır gibi uzun bir süre geniş bir coğrafyada hâkimiyet süren Osmanlı imparatorluğu, iyi ve düzenli işleyen bir yol sistemine sahip bulunmaktaydı. İmparatorluk merkezi İstanbul'dan başlamak üzere, gerek Anadolu'ya ve gerekse Rumeli'ye giden ana yollar ile bunlara bağlanan lüzumu kadar tali yollar yapılmıştır (Halaçoğlu, 1981, s. 123).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yollar Rumeli ve Anadolu'da üç kola ayrılmakta olup bunlar sağ, sol ve orta kollar olarak gruplandırılmıştır. Bunlardan Anadolu sağ kolu, Üsküdar-Eskişehir-Akşehir-Konya-Adana-Antakya ve Halep'e; orta kol, Üsküdar-Gebze-İznik-Sapanca-Geyve-Hendek-Ayaş-Düzce-Bolu-Hacıhamza-Merzifon-Amasya-Turhal-Tokat-Sivas-Malatya ve Diyarbakir'e; sol kol ise Üsküdar'dan Merzifon'a kadar orta kolu takip ederek buradan Karahisar-ı Şarki-Bayburd-Tercan-Erzurum ve Kars'a gitmekteydi. Rumeli'de ise sağ kol, İstanbul-Kırklareli-Aydos-Pravadi-Babadağ-İsakçı-Akkirman ve Özi'ye; orta kol, İstanbul-Silivri-Çorlu-Edirne-Filibe-Sofya ve Belgrad'a; sol kol ise İstanbul-Silivri-Tekirdağ-Gelibolu-Keşan-Gümölcine-Selanik-Yenişehir vs. gitmekteydi (Halaçoğlu, 1981, s. 123).

Osmanlı İmparatorluğu'nda taşraya ve gerekli diğer yerlere merkezden gönderilen emirlerin ulaştırılması, haberleşmenin çabuk ve güvenli bir şekilde yapılması ve ulakların her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için yollar üzerinde uygun aralıklarla menzilhaneler; yani konak yerleri kurulmuştur. Menzilhaneler yalnız bu işler için değil, aynı zamanda sefer esnasında ordunun iaşesinin sağlanması ve konaklaması ile ticari malların naklinde de kullanılmıştır (Armağan, 2000, s. 75).

Devlet tarafından bir yerin menzil tayin edilebilmesi için normal zamanlarda ulakların sıkıntı çekmemesi ve seri haberleşmeyi önleyecek derecede iki menzil arasının birbirine uzak mesafede bulunması rol oynardı. Ayrıca sefer esnasında ordunun dinlenmesi ve iaşe akışının kolayca yapılabilmesi, menzil noktalarının tespitinde belirleyici olurdu. Konaklama noktaları birbirine eşit uzaklıklarda olmayıp her bir menzil coğrafi şartlara, emniyetin ve menzil ihtiyaçlarının sağlanabileceği yerlere göre değişik mesafelerde kurulmuştu. Menziller, ana ve tali yollar üzerinde haberin çabucak yerine ulaştırılabilmesi için üç saatten yirmi sekiz saate kadar olan mesafelerde tesis edilmiştir. Doğrudan menzil tayin edilmeyen, fakat ulakların uğramak zorunda kaldıkları mahallerde ahalinin ulaşım ihtiyacını karşılamak zorunluluğu vardı (Halaçoğlu, 2004, s. 159).

Menziller, başlangıçta eyaletlerin durumu ile serhatlerde elde edilen bilgileri devlet merkezine bildirmek ve hükümetin emirlerini gereken yerlere ulaştırmak için kurulmuştu. Daha sonraları ordunun sefer esnasında iaşesinin temini, özel haberleşmeler, şehirlerarasında

irtibatın ve nakliyenin sağlanması gibi amaçlara da yönelmiştir (Halaçoğlu, 2004, s. 159).

Osmanlı'da menziller içinde Osmanlı coğrafyasının güneyindeki bölgelere ulaşımı sağlayan Anadolu sağ kol güzergâhı ayrı bir öneme sahipti. İstanbul'un Güney Anadolu, Suriye, Mısır ve Hicaz bölgeleriyle olan irtibatını sağlayan bu güzergâh; zamanla bizzat padişahların teşvik ve desteğiyle her yıl düzenli olarak Mekke'ye gönderilen sürre alayları tarafından da kullanılmasıyla daha da önemli bir duruma gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde her yıl farklı güzergâhları izleyerek iki önemli hac kervanı Haremeyn-i Şerifeyn (Mekke ve Medine)'e giderdi.¹ Değişik yolları takip ederek Mekke'ye ulaşan hacı adaylarının güvenliği, geçtikleri yerlerdeki idarecilerin sorumluluğu altında idi. Ayrıca her yıl resmî olarak sürre alayı gönderilir ve İstanbul-Şâm-Mekke arasındaki güzergâhların güvenliğini sağlamak için tedbirler alınır. Sürre alayı ve hac kafilesi İstanbul'dan hareket etmeden önce yol üzerinde bulunan taşra yöneticilerine fermanlar gönderilerek gerekli hazırlıkların yapılması ve sürre alayı ile hac kafilesinin, hem konakladıkları menzillerde hem de yolculukları esnasında zarar görmeden, Mekke ve Medine'ye ulaştırılmaları istenirdi (Sak & Çetin, 2005, s. 202).

Osmanlılar zamanında hac emirinin sayısı ikiye çıkarılmıştır. Bunlardan birinin görev yerinin merkezi Şam, diğerininki ise Mısır (Kahire) idi. Şam emir-i haccı Anadolu, İran ve Orta Asya hacılarıyla Halep ve Bağdat gibi diğer bazı Arap vilayetlerinden Şam'da toplanan hacıların; Mısır emir-i haccı ise Kuzey Afrika ve Mısır çevresinden Kahire'de toplanan hacıların Haremeyn (Mekke-Medine)'e gidiş dönüşlerinden sorumluydu (Atalar, 1995, s. 132).

Manzum ve mensur hac menzil-nâmelerden hareketle Osmanlı hac kervanlarının 17. yüzyıla kadar Halep üzerinden, bu yüzyıldan sonra ise Halep'e uğramadan Şam'a ulaştıkları anlaşılmaktadır (Coşkun, 2002, s. 15).

Anadolu, Rumeli ve diğer yerlerden gelen hacı adayları, kervanın hareketine kadar Şam'da toplanırlardı. Hacı adayları, Şam'a kadar at, katır ve eşekle giderler; Şam'da ise deveye binerlerdi. İstanbul ile Mekke arasındaki yol, doğal bir pist halindeydi (Atalar, 1993, s. 44).

Şam'dan hareket edecek kervana çoğu zaman Şam valisi *emîrû'l-hacc* tayin olunurdu. Emîrû'l-hacc yönetimindeki kervan, önceden belirlenen bir tarihte Şam'dan sonraki ilk menzil olan Kubbetü'l-Hacc'a doğru yola çıkar ve oradan Müzeyrib'e geçerdi. Kervan, Müzeyrib'den sonra Mafrak, Ayn-ı Zarka, Ma'an, Eşmeler (Darü'l-Hacc) ve Tebük yolu ile Medayin-i Salih ve onun güneyindeki Ülâ'ya gelir ve orada bizzat Mekke emiri veya gönderdiği vekil tarafından karşılanırdı. Bu mevkiiden itibaren kervan, Mekke emirinin himayesine geçerdi. Şam kervanı, Ülâ veya Medine'de ya da daha sonra Rabiğ'de Mısır'dan gelen hac kervanı ile birleşirdi (Armağan, 2000, s. 79).

İstanbul'dan Şam yolu ile Medine ve Mekke'ye giden hac yolu üzerinde, hacıların ve diğer yolcuların ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve daha rahat bir şekilde yolculuk etmelerini sağlayabilmek için gerek Osmanlılar ve gerekse daha önceki dönemlerde cami ve mescitler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, imaretler ve köprüler yapılarak vakıflar tahsis edilmiş ve yollarda güvenliği sağlayabilmek için belirli noktalarda derbentler tesis edilmiştir. Ayrıca, uzun hac yolculuğunda hacı kafilelerinin su ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ise kuyular ve birke denilen su havuzları oluşturulmuştur. Bedevilerin hacı kafile ve kervanlarına tecavüz ve saldırılarını önlemek için de her yıl sürreler gönderilmiştir (Armağan, 2000, s. 99).

İzzet Sak ve Cemal Çetin, yedi adet menzil-nâmeden istifade ederek Üsküdar'dan başlayıp, Anadolu'nun sağ kol güzergâhını takip ederek Şam'a ve buradan da Medine ve Mekke'ye ulaşan güzergâh üzerindeki menzillerin sayısını İstanbul-Şam arasında 36-39, Şam-Mekke

¹ Bu hususta ayrıca bkz. Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar, Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638*, (çev.) Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 34-39.

arasında ise 37 ile 40 arasında olmak üzere toplamda 73 ile 78 arasında değiştiğini tespit etmiştir (2005, s. 214).

Kahire-Mekke yolu ise genellikle Mısır ve Kuzey Afrika Müslümanları tarafından kullanılmakla beraber, İstanbul'dan denizyolu ile giden hacı adayları da bu yolu kullanırlardı. İstanbul'dan deniz yolu ile hareket eden hacı adayları Sakız, İstanköy ve Rodos adaları üzerinden İskenderiye Limanı'na çıkarlar; buradan da karayoluyla Kahire'ye geçerek, Mekke'ye gidecek olan büyük hac kervanına dâhil olup yola devam ederlerdi. Kahire-Mekke arası 30 menzil ve 438,5 saat idi (Sak & Çetin, 2005, s. 201).

Kaynakların bildirdiği güzergâhlardaki bazı menzil noktaları farklılık göstermektedir. Bu durum kafilenin indiği menzillerin bazılarının zamanla isimlerinin değişmesi yahut hemen yakınında farklı bir isimle anılan bir yerleşim biriminin tercih edilmesi, su kaynaklarına ve imkânlarına göre yahut dönemin siyasi, iktisadî ve içtimaî koşullarına göre farklı menzillerin kullanılması ya da o senenin hac emirinin kendi uhdesinde olan rotayı belirlerken değişiklik yapmasından kaynaklanmaktadır. Ancak ufak tefek sapmalar haricinde hac kabilelerinin izledikleri ana güzergâh değişmemektedir (Erol, 2019, s. 273).

Klâsik Türk Edebiyatında Menzil-nâmeler

Klâsik Türk edebiyatında yerleşim yerleri ve bunların sahip oldukları özellikler, şairler tarafından çeşitli vesilelerle şiirlerde sıkça kullanılmıştır. Zamanla bu kullanımların yaygınlık kazanmasıyla birlikte tamamen yerleşim yerlerini konu edinen manzum veya mensur müstakil edebî türler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de büyük çoğunluğu hac kervanlarının konakladıkları menziller hakkında bilgi veren menzil-nâmelerdir.

Şimdiye kadar edebî türler hakkında yapılan toplu çalışmalarda bir tür olarak üzerinde durulmayan menzil-nâmeleri, farklı yerleşim yerleri arasında yapılan seyahatlerde yolcuların konakladıkları mekânlar veya yerleşim yerlerini konu edinen manzum veya mensur eser olarak tanımlamak mümkündür.

Osmanlı toplumuna mensup sanatçılardan bazıları resmî veya özel kervanlara katılarak hac farizalarını yerine getirmişlerdir. Bu sanatçılar buldukları yerden Mekke'ye varıncaya kadar uğradıkları yerleşim yerlerini, bu yerler hakkında topladıkları bilgileri, sekiz aydan fazla süren yolculukta başlarından geçenleri ve kutsal topraklarda hac farızası çerçevesinde gerçekleştirdikleri ibadetleri anlatan manzum ya da mensur eserler kaleme almışlardır (Donuk, 2017, s. 53).

Her yıl muayyen dönemlerde hac kervanlarının düzenlenmesi ve bu süreçte bir devamlılık sağlanması, Hicaz'ın ilhakı ve Osmanlı sultanlarının Hâdimü'l-Harameyn unvanını almasından sonra, Osmanlı yönetimi açısından büyük bir önem kazanmıştır. Bu kervanlarla hacca gidenlerden bazıları, o dönemdeki ulaşım vasıtalarının taşıma kapasitesi ve iletim imkânlarının yetersizliği sebebi ile ortalama 8-9 ay süren yolculuklarını ve seyahatlerini tasvir eden eserler kaleme almışlardır. Bu eserlerde genellikle hacıların yol güzergâhları, konaklama ve oturma menzilleri tanıtılarak, hac yolculuğunun nasıl yapıldığına dair bilgilere yer verilir. Ayrıca menzillerde bulunan ziyaretgâh ve türbelerin isimleri verilerek menzilin dikkat çeken önemli özellikleri ile bölge hakkında anlatılan rivayetlerden de bahsedilir. Bunun yanında, bu eserleri kaleme alan hacı, bizzat başlarından geçen ve şahit oldukları olaylardan ziyade, geçtikleri ve gördükleri yerlerde hacıların ihtiyaç duyabileceği su ve diğer emtianın bulunup bulunmadığı hususunda da bilgiler sunarlar (Sak & Çetin, 2005, s. 210).

Menzil-nâmelerin en belirgin özelliği, yolculuğun daha çok dinî amacını vurgulayan, hacı adayına kısa ama faydalı ve genel bilgiler veren, sadece seyahat hatıraları olmayan eserler olmalarıdır. Menzil adlarının belirtildiği, iki menzil arasında zaman hesaplamalarının titizlikle

yapıldığı, bu hesaplamaların bazen namaz saatlerine göre tayin edildiği bu muhtasar eserlerde gereksiz ve maksadı dışında bilgi bulunmamaktadır (Turay, 2017, s. 113).

Menzil-nâmelerde menzillerin tasvirinde yazarların ilgi odaklarının değiştiği görülür. Örneğin İstanbul-Şam arasındaki konakların tasvirinde türbe, cami' ve konaklama yerleri önem kazanırken; Şam-Mekke arasındaki konakların betimlenmesinde daha çok su kuyularının durumları ön plâna çıkmaktadır (Coşkun, 2002, s. 7). Rehber niteliğinde manzum hac seyahatnameleri olarak tanımlanan bu eserler genellikle mesnevi, bazen de kaside nazım şekliyle kaleme alınmışlardır. Başlıklarında menâzil kelimesinin belirgin olarak kullanıldığı bu eserlerin çoğu, az bilinen şairler tarafından sade bir dille yazılmıştır (Coşkun, 2002, s. 14-21).

Klâsik Türk edebiyatında muhteva itibarıyla yolcuların konakladıkları menziller ve bunların sahip oldukları bazı özellikler hakkında bilgi veren menzil-nâme türünde yazılmış olan eserler "manzum", "mensur" ve "manzum-mensur" karışık olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Üzerinde durduğumuz menzil-nâmenin manzum olması hasebiyle aşağıda bilinen manzum menzil-nâmeler hakkında genel bilgiler verilmiştir:

1. Sulhî, *Der-beyân-ı Aded-i Menâzil-i Hicâz*: 17. yüzyıl şairlerinden Sulhî mahlaslı bir şair tarafından 68 beyit olarak *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle kaleme alınmıştır. Mesnevilerde klâsik olarak karşımıza çıkan tevhit, münacat, na't ve sebeb-i telif gibi bölümlerin bulunmaması eserin baştan eksik olduğu intibahı vermektedir. Doğrudan menziller hakkında bilgi vermekle başlayan eser, Şam'dan Hicaz'a kadar yol üzerinde bulunan konakları ihtiva etmektedir. Otuz dört konak hakkında bilgi verilen eserde konakların sadece sayıları bildirilmekle kalınmamış buraların su, meyve ve yeşillik bulundurup bulundurmaması gibi özelliklerine de değinilmiştir (Donuk, 2017b, s. 89-104).

2. Bahrî, *Üsküdar'dan Şâm'a Kadar Konaklar*: 17. yüzyıldan sonra yaşadığı anlaşılan Bahrî mahlaslı bir şair tarafından *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* vezniyle ve mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. 57 beyit olan eserde, birinci konak olan Üsküdar'dan otuz dokuzuncu konak olan Şam'a kadar olan konaklar ayrıntıya girilmeden kısaca anlatılmıştır (Coşkun, 2002, s. 15-16).

3. Servet, *Manzum Hac Seyahat-nâmesi*: 17. yüzyılda veya öncesinde yaşadığı tahmin edilen Servet mahlaslı bir şair tarafından mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Klâsik mesnevi formunda olmayan eser, 135 beyit ile 9 dörtlük olmak üzere toplam 144 nazım biriminden müteşekkildir. Mesnevi kısmını oluşturan bölümler, üç farklı aruz kalıbıyla yazılmıştır. Manzum hac seyahatnamesi özelliği taşıyan eserde şair, Pendik'ten başlayarak Konya, Halep ve Şam güzergâhından Mekke'ye kadar olan konaklar ve buraların sahip olduğu bazı özellikler hakkında sade bir dil ve canlı bir üslupla bilgi vermiştir (Donuk, 2017a, s. 17-21).

4. Hacı Seyyid Hasan Rızâyî, *Tuhfetü'l-Menâzil ü Tuhfetü'l-Huffâz*: 1664-65 yılında Aksaraylı Hasan Rızâyî tarafından kaleme alınmıştır. Kaside nazım şekli ve aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Şairin kişisel yolculuk izlenimlerinin hâkim gözüktüğü eserde, hacılar için hazır bilgi sağlamak, şair için ikinci derecede önem taşımaktadır (Coşkun, 2002, s. 16-17).

5. Seyyidî, *Menâzilü'l-Hacc*: Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi (öl. 1706)'nin 1698-99 tarihine denk gelen hac seyahati esnasında kaleme aldığı eser, mesnevi nazım şeklinde ve 145 beyitten müteşekkil olup bölümlere göre birkaç farklı aruz kalıbıyla yazılmıştır. Hac yolculuğunun Üsküdar-Şam etabında yer alan otuz yedi, Şam-Fâtıma Vadisi kısmında bulunan otuz altı konağı hakkında bilgiler içermektedir. Eser, menzil bilgilerinin yanı sıra yazıldığı dönemde cereyan eden adam kayırma, ahlaki yozlaşma, rüşvet gibi sosyal ve idarî sorunları açıklıkla dile getirmesi, dinî-tasavvufî ve ahlaki mesajlar içermesiyle diğer menzil-nâme örneklerinden ayrılmaktadır (Donuk, 2020, s. 128-31).

6. Nâtik, *Tuhfetü'l-Harameyn*: Edirneli Nâtik (öl. 1716-17) tarafından 1707 yılında kaleme

alınmıştır. Mesnevi nazım şekli ve aruzun *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla yazılan eser, 2789 beyittir. Şair, 1706 yılında çıktığı hac yolculuğunu ve bu yolculuk esnasında ziyaret ettiği yerleri anlatmıştır. Eserinin ağırlık noktasını hac farızasının yerine getirilmesinin gerekliliği, Mekke ve Medine ile buralardaki kutsal mekânların tanıtımı, ziyaretçilerin buralarda nasıl davranıp neler yapmaları gerektiği oluşturur. Seyahatinde deniz yolunu kullanan Nâtık; Kahire-Mekke arasındaki menzillerin havası, suyu ve toprağı gibi iklimsel özellikleri hakkında bilgi vermiş; kimi zaman da kendi başından geçen olayları veya gezdiği yerlerle ilgili kimi önemli olayları anlatmıştır (Aksoyak, 2012, s. 10-14).

7. Vahîd Mahtûmî, Mora Menzil-nâmesi: Vahîd Mahtûmî (öl. 1732) tarafından kaleme alınmıştır. III. Ahmed'in 1715 yılındaki Mora Seferi münasebetiyle uğradığı menziller hakkında bilgi veren, seyahat-nâme ve rûznâme özelliklerine de sahip olan bu eserde menziller birer kıt'a ile tavsif edilmiştir. Şair; tavsifini yaptığı menziller hakkında ayrıntılı tavsiflere girişmemiş, yer isimlerini tevriye ve cinas yoluyla farklı anlamlara gelecek şekilde kullanarak hüner gösterme yoluna gitmiştir. Manzum olarak verilen bu bölümlerden önce menzillerdeki konaklama süreleri ve konaklama yerlerinde yaşananlar hakkında mensur yollu kısaca bilgiler verilmiştir. Eser bu hâliyle manzum-mensur karışık bir şekilde kaleme alınmıştır.² Mahtûmî menziller hakkında tanzim ettiği manzum kısımlarda; Edirne, Timurtaş, Vezir Bahçesi, Kemal Çayırı, Mustafa Paşa, Hırmanlı, Güğümlü, Semizce, Kayalı, Papazlı, İstinmoka, Filibe, Kurt Korusu, Kâfirce, Alacalar, Otluca, İstendil, Gördös, Bataklık, Despot, Doğancı Yaylası, İğne Adası, Despot Deresi, Dobraş Yaylası, Ilıca, Nevrekop, Anaboli, Kaz Alanı, Astarca, Arap Alanı, Değirmenlik, Siroz, Mora, Tomba, Tahta-Cisr, Kurmuşda, Bereketli, Sarışaban, Tuzla, Karasu, Yenice, Yassıköy, Gümülcine, Ulufeciler, Mîrî, Nefes Baba, Şahiler, Benefşe, Zeynel Vakfı ve Dimetoka olmak üzere toplam 50 menzil hakkında ayrıntıya girmeden bilgi vermiştir.

8. Seyyid Yahya Vâkîf Efendi, Halep Menâzil-nâmesi: Halep kadısı Hoca Sa'deddîn-zâde Yahyâ Vâkîf Efendi (öl. 1737-38) tarafından kaside nazım şekliyle yazılmıştır. *Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla yazılan eser, 74 beyittir. Vâkîf Efendi 1736 yılında Halep kadılığına tayin edilmesi üzerine dönemin şeyhülislâmı Feyzullah Efendizâde Seyyid Mustafa Efendi (öl. 1745)'ye sunduğu bu kasideyi İstanbul'dan Halep'e varıncaya kadarki menziller hakkında bilgi vermek amacıyla kaleme almıştır. Vâkîf; İstanbul'dan başlayarak Üsküdar, Kartal, Gökbüze (Gebze), Dil, Derbent, İznik, Lefke, Vezirhanı, Söğüt, Eskişehir, Seyit Gazi, Hüsrev Paşa, Bolvadin, İshaklı, Akşehir, Ilgın, Lâdik, Konya, İsmil, Karapınar, Ereğli, Ulukışla, Çiftelhan, Ramazanoğlu Yaylası, Çakıt, Adana, Misis, Kurtkulağı, Payas, Belen, Antakya, Hârem, Atârib ve Halep olmak üzere toplam 34 menzilden bahsetmiştir. Şair, bu menzillerden birkaçı dışında herhangi bir tavsifte bulunmamıştır (Kaplan, 2020).

9. Bosnalı Muhlis, Delîlü'l-Menâhil ve Mürşidü'l-Merâhil: Manzum bir hac seyahatnamesi olan eser, 18. yüzyıl şairlerinden Bosnalı Muhlis tarafından 1748-49 yıllarında çıkmış olduğu hac seferi için kaleme alınmıştır. 891 beyit tutarında olan eser, *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*

² Bu eser ilk olarak Sevim Üngün tarafından üç ayrı makale serisiyle ilim âlemine tanıtılmıştır. Üngün, bu çalışmalarında eseri fetihname türüne dâhil ederek çeviri yazılı metnini yayımlamıştır (Üngün, 1965-66). Veysel Göger ve Hüseyin Sarıkaya ise "Mora'nın İstirdadına Dair Kaynaklar" adlı makalesinde Üngün'ün bu eseri fetihname olarak değerlendirmesinin yanlış olduğunu, Mora seferi vesilesiyle padişahla birlikte seyahat çıkan Vahîd Mahtûmî'nin konaklanan menziller ve buralara ait özellikleri gün gün kaydederek bunlarla ilgili şiirler yazdığını belirterek eserin bir rûz-nâme olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Göger & Sarıkaya, 2009, s. 5). Bu konu hakkında değerlendirme yapan bir başka araştırmacı ise Sadık Yazar'dır. Yazar, "Râzî'nin 'Fetihnâme' Konulu Bir Şiiri" başlıklı çalışmasında Göger ve Sarıkaya'nın bu eseri rûz-nâme türüne dâhil etmelerine tam olarak katılmadığını söyleyerek Mahtûmî'nin eserinin muhteva itibarıyla menzilnâme/menâzilnâme türüne dâhil edilmesi gerektiğini savunur. Bu görüşünü desteklemek için de eserin hâtime bölümünde Mahtûmî'nin buna dair önemli ipuçları verdiğini belirtir (Yazar, 2019, s. 399).

vezniyle yazılmıştır. Eserin bu türdeki diğer eserlerden en büyük farkı, müellifinin İstanbul'dan Mısır'a kadarki yolculuğunda deniz yolunu kullanması ve bu güzergâhtaki menziller hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermesidir. Menâzil tipi hac seyahatnamelerinden biri olan eserde Muhlis; Kahire ile Mekke arasındaki 30 menzilin tavsifini yapmıştır (Coşkun, 2007, s. 30-31).

10. Cûdî, Merâhilü Mekke Mine'ş-Şâm: Cûdî mahlaslı bir şair tarafından 1756 yılında, kaside nazım şekli ve aruz vezninin *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. 278 beyit tutarındaki eserde, Şam'dan Mekke'ye kadar olan hacıların uğradığı konaklar sade bir dille anlatılmıştır (Koyuncu, 2017, s. 180-86).

11. Hâkim, Menzil-nâme: 18. yüzyıl şairlerinden Seyyid Mehmed Hâkim (öl. 1770) tarafından yazılmıştır. Kıt'a nazım şekliyle yazılan bu menzil-nâme, 14 beyittir. Bu hâliyle bilinen menzil-nâmeler içinde en kısa olanı olsa da bahsetmiş olduğu menzillerin Rumeli'de oluşuyla birçok menzil-nâmeden farklılık arz etmektedir. Şair; Çekmece, Silivri, Tekfur, Malkara, Keşan, Gümölcine, Yenice, Mîrî, Sarışaban, Pravişte, Orfana, Lankor, Lankaz, Yenişehir Fener, Akova, Çatal, Ezdin, İstife, Livadiye, Górdos, Erhos, Trapoliçe olmak üzere toplam 22 yerleşim yerini zikretmiştir.

12. İsmet İbrahim Efendi, Menâzilü'l-Haleb: İsmet İbrahim Bey (öl. 1807)'in 1787 yılında Halep kadısı olarak atanması üzerine buraya gitmek üzere çıkmış olduğu seyahatteki konakladığı menziller üzerine kaleme alınmıştır. Bu menzil-nâmenin aynı türdeki diğer eserlerden farkı, belli bir nazım şekli yerine bağımsız beyitler hâlinde yazılmış olmasıdır. Toplam 46 beyit olan eserde şair, Kartal'dan başlayarak Halep'e kadar yol boyu gördüğü menzillerin, ırmakların ve hanların adlarını nazmetmiştir. Eserde 42 başlık altında 45 yer adı anılmaktadır. Eserde geçen yer adlarından Bolvadin'e iki, Halep'e beş, diğer yer adlarına ise birer beyit ayrılmıştır. Bazen de bir beyitte iki yer adına (Adana, Ceyhan; Antakya, Asi) değinilmiştir. Bu beyitlerde 8 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır (Kesik 2019: 502).

13. Kâmil, Menâsik-ı Hacc: Kâmil (öl. 1894) mahlaslı bir şair tarafından 1851 yılında, mesnevi nazım şekli ve aruzun *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla yazılan eser, 1178 beyittir. Eserin başlığında her ne kadar menâsik yazsa da muhteva olarak Şâm'dan Mekke'ye kadarki hacıların uğradıkları konaklar anlatıldığı için bir menzil-nâme örneğini teşkil eder. Kâmil bu konaklar arasında önemli gördüğü mescit, türbe, dağ, ova, kuyu, göl, gölet ve kale gibi yerlerin tarihî öneminden fizikî özelliklerine; bölgedeki tarım ürünlerinden, iklimine, örf ve âdetlerine kadar ayrıntılarıyla anlatmıştır (Elgün, 2005, s. 5-19).

Fethî'nin Vasf-ı Menâzil'i Hakkında

Vasf-ı Menâzil isimli bu eserin hem ilk hem de son beytinde olmak üzere iki yerde Fethî mahlası geçmektedir:

Fethiyâ besmele ile idelüm feth-i kelâm
Feth ola tâ ki o yüzdün bu tılısmât-ı benâm (b. 1)

Yâ İlâhî kerem ü 'afvun umar Fethi-i zâr
Eyle ol bî-kes-i in'âmuñ ile ber-ğürdâr (b. 153)

Bu beyitlerden eserin müellifinin Fethî mahlasını kullanan bir şair olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ancak ne bu eserde ne de bu eserin kayıtlı olduğu risale mecmuasının herhangi bir yerinde şairin hayatı veya yaşadığı dönem hakkında çıkarımda bulunmaya imkân sağlayacak telif/istinsah tarihi, şahıs ismi vs. herhangi bir kayıt veya ibare bulunmamaktadır. Biyografik kaynaklarda Fethî mahlasını kullandığı belirtilen on kadar şairden bahsedilmiş³

³ http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&genel_arama=fethi&p=3 (E.T. 15.12.2019).

ancak bu şairlerin hayatları hakkında verilen bilgiler arasında ne hacca gittiklerine ne de menzil-nâme türünde bir eser kaleme aldıklarına dair herhangi bir kayıt yoktur. Bu durumda eldeki *Menzil-nâme*'nin bu şairlerden birine ait olma ihtimali olduğu gibi Fethî mahlasını kullanan ancak kaynaklarda kendisine yer bulamamış başka bir şaire ait olma ihtimali de bulunmaktadır.

Fethî'nin *Menzil-nâme*'sinin biri Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi diğeri ise Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde olmak üzere şimdilik bilinen iki yazma nüshası bulunmaktadır. Ancak her iki nüshada da esere dair herhangi bir başlık bulunmasa da şair eserin üçüncü beytinde

Hayr ile eyleye Allâh müyesser itmâm
Didi erbâb-ı ħired Vasf-ı Menâzil buña nâm (b. 3)

diyerek eserinin "Vasf-ı Menâzil" olarak adlandırıldığını belirtmektedir.

Mesnevi nazım şekli ve aruz vezninin *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla yazılan *Vasf-ı Menâzil*, 153 beyitten müteşekkildir. Şair, hem vezin hem de kafiye hususunda oldukça başarılıdır. Bu durum da şairin klâsik Türk şiirinin künhüne vakıf, edebî kültür ve birikime sahip biri olduğunu göstermektedir.

Vasf-ı Menâzil, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olsa da mesnevilerin sahip olduğu klâsik tertip düzeninden uzaktır. Çünkü eser, hem mesnevilerin giriş bölümü diyebileceğimiz tevhit, naat, münacat ve sebeb-i telif gibi bölümleri hem de genellikle eserin kim tarafından, nerede, ne zaman ve kaç beyit şeklinde yazıldığı gibi önemli bilgiler ihtiva eden hatime bölümlerinden mahrumdur. Bu yüzden hem kaynaklarda hem de eserin içinde eser hakkında herhangi bir bilgi bulunmaması eserin telif tarihine dair bir hüküm verilmesine imkân tanımamaktadır. Ancak bu türde kaleme alınan eserlerin büyük çoğunluğunun 17. ve 18. yüzyıla ait olmasından hareketle bu yüzyıllardan birinde telif edilmiş olabileceğini düşünmek mümkündür.

***Vasf-ı Menâzil*'in Dil-Üslup ve Muhteva Özellikleri**

Vasf-ı Menâzil, daha çok bilgilendirme amaçlı seyahat türünde bir eser olduğu için sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Eserde hüner gösterme amacı güdülmediği için samimi bir eda beyitler üzerinde kendini açıkça hissettirmektedir.

Osmanlı hac kervanlarının Mekke'ye ulaşmak için Kahire ve Şam güzergâhlarını kullandıkları bilinmektedir. Mevcut menzil-nâme türünde yazılmış olan eserlerin büyük çoğunluğunda Şam güzergâhı kullanılmış olmakla birlikte İstanbul'dan deniz yoluyla Mısır'a geçen Bosnalı Muhlis ve Edirneli Nâtik ise Mısır/Kahire güzergâhını kullanmıştır. Şam güzergâhını kullanmakla birlikte Kudüs üzerinden Mısır'a geçen Nâbî de hac seyahatinin kalan kısmını Kahire güzergâhını kullanarak tamamlamıştır.

Birçok menzil-nâme yazarından farklı olarak Bosnalı Muhlis, Edirneli Nâtik ve Nâbî gibi Fethî de hac yolculuğunda Kahire güzergâhını tercih etmiştir. *Menzil-nâme*'sine Kahire'den itibaren bilgi vermeye başlayan şair, Kahire'ye kadarki seyahatinden ise hiç bahsetmez. Bu durum, şairin bir vesileyle Mısır'da bulunduğu bir dönemde hacca gitmiş olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Fethî'nin eserinde Kahireden başlayarak Mekke'ye kadarki bahsetmiş olduğu menziller şunlardır:

Kahire, Birke, Bûyab, Dâr-ı Hamrâ, Makdah, Nahl-i Bûzeyd, Acrûd, Munsarif, Vâdi-i Harrûb, Tih-i Benî İsrâ'îl, Cebel-i Hisn, Nahl, Kurayş, Bî'r-i Alâ'î, Urkûb Bağal, Gavri Kesigi, Akabe, Akabe Kalesi, Hizbeyn, Şerefe, Muzallât, Gâr-ı Şu'ayb, Kabr-i Tavâşî, Uyûnü'l-Kasab, Senece, Müveylah, Dârü's-sultân, Şak-ı Acûz, Hazere'd-Dâme, Kal'a-i Ezlem, Semmâ vü Dukâka, Satabl-ı Anter, Vâdi-i Erâk, Vech, Mefreş, 'Akre, Kulâyât, Hanek, Akabetü's-sevdâ,

Havrâ, Suhaynü'l-Mermer, Nebt, Taratıyr, Ve'ârât, Dâreyn-i Bakar, Yenbû', Uzeybe, Vâsıt, Cebel-i Zeyne, Huneyn, Kâ', Kâ'ü'l-kübrâ, Kurûnü'z-zeb'a, Râbiğ, Tarâ'ik, Akabetü's-sükker, Hulays (Güzelce Birke), Bi'r-i Usfân, Dîse, Vâdî-i Fâtıma, Ka'be, Arafat, Müzdelife ve Mina.

Fethî; Humeyra, Cudeyde Vâdî-i Gazâl, Fesâki'l-Bereke, Kubûrü'l-Şühedâ, Kureys, Bi'r-i Ali, Bik'a ve Uhud üzerinden Medine'ye geçerek dört gün burada konakladıklarını söyledikten sonra artık dönüş seyahatine başladıklarını belirtmiştir. Şairin buraya kadarki zikrettiği menzillerin sayısı toplamda 65'tir. Ancak Mısır'a dönüş yolunda zikrettiği Humeyra, Nakb-ı Alî, Dehne, Yenbû', Vech, Ezlem, Müveylah, Uyûnü'l-Kasab, Akabe Kalesi, Nahl, Acrûd ve Birke menzillerinden Nakb-ı Alî ve Dehne'den hacca gidişte bahsetmemiştir. Bu iki menzil de sayıya dâhil edildiğinde eserdeki zikredilen toplam menzil sayısı 67'ye çıkmaktadır.

Fethî'nin *Menzil-nâme'si*, Kahire-Mekke arasındaki 30 menzilden bahseden Bosnalı Muhlis'in ve 28 menzilden bahseden Edirneli Nâtık'ın manzum menzil-nâmelerinin iki katı kadar menzilden bahsetmektedir. Bu hâliyle de eser, ihtiva ettiği menzil sayısı bakımından daha zengin bir muhtevaya sahip olduğu için bu iki eserden farklılık arz etmektedir.

Fethî, menzillerin büyük çoğunluğunu ismen zikretmiş; onların sahip oldukları coğrafi, mimari ve tarihî özelliklerden pek bahsetmemiştir. Hakkında bilgi verdiği menzillerde ayrıntılı tavsifler yapmaktan uzak duran şair; ilgili menzilin havası, suyu, konumu gibi genel geçer özellikleri üzerinde kısaca bahsetmeyi tercih etmiştir. Bu meyanda tavsifi yapılan menzillerden birkaçı aşağıda örneklendirilmiştir.

Akabe kalesi; suyu tatlı, havası hoş, bir yanı dağ diğer yanı ise sahra olan bir menzildir. Her sene buraya tüccarlar Gazze'den elma ve üzüm, Arap kavimleri ise yağ ve bal getirir. Ancak burada selamet içinde bir yolculuk yapmak için Beni Ukbe kabilesine dikkat etmek gerekir:

*Şubh-ı şâdıkda göçüp öyleye deñlü gıtdük
'Akabe tağın aşup kal'ayı menzil itdük*

*Kal'ası hûb u şuyı tatlu hevâsı ra'nâ
Bir yanı tağ u diğer bir yanı berr ü şahrâ*

*Ğazzeden her sene tüccâr iledür sîb ü 'ineb
Getürür bâdiyeden semn ü 'asel kavm-i 'Arab*

*Bu aralıkda Benî 'Ukbeden eyle hazeri
İtmek isterseñ eger şihhat ile bu seferi* (b. 22-25)

Uyûnü'l-Kasab'ın suyu tatlı, konağı güzel, havası ise hoştur. Burası çevresindeki menziller içinde en güzel konak yeri oluşuyla ön plana çıkmaktadır:

*Yatsudan şoñra göçüp ey meh-i zerrîn-külâh
Seheri irdi 'Uyûnu'l-Kaşaba menzil-i râh*

*Şuyı tatlu konağı hûb u hevâsı ra'nâ
Yoğ durur bu aralıkda bu konağdan zîbâ* (b. 35-36)

Akre, suyunun acılığıyla dikkat çeken bir konaktır. Buranın suyundan içen kişinin derhal ishal olacağını söyleyen şair, (ishale tedbir olarak) burada çiğ soğan yemenin ihmal edilmemesini söyleyerek eldeki tatlı suyun kıymetinin iyi bilinmesini hatırlatmaktan da geri durmaz:

*İki yatsu göçilüp seyr iderek depe dere
Cum'a gün eyledi huccâc mekânı 'Akre*

*Şuyı gâyetde acıdur kim içerse fi'l-ḥāl
Şerbet içmiş gibi ol şaḥṣa ulaşur ishāl*

*Çig soğan yimeden olma şaḥın anda gâfil
Zînhâr eyle ḥazer ḳavlüm ile ol 'âmil*

*Ṭatlu şuyuñ bu aralıḳda gerekdür maḥtûm
Şoñra şusuz buñalursuñ gözünü aç maḥdûm* (b. 52-55)

Rabiğ menzilin en önemli özelliği ise hacıların ihrama girdikleri menzil olmasıdır. Hacılar bu menzilde tıraş olup gusül abdesti aldıktan sonra kurbanlarını keserek ihrama girerler:

*İki yatsu göçilüp **Râbiğ**e irdük seheri
İşte ḥuccāca budur şöyle bil iḥrām yiri*

*Bu aralıḳda giyer cümle-i ḥuccāc iḥrām
Bunda Lebbeyk diyü yola girer ḥāş ile 'ām*

*Pāk gusl ile şararlar kefene bunda teni
Zebḥ-i aḡnām ile te'dīb iderler geyeni*

*Bunda şâne ṭutana bit ḳırana şetm idene
Zebḥ-i ḳurbān ile i'tāk gerek vaty idene* (b. 79-82)

Fethî, hac seyahati esnasında mümkün olduğunca bir menzilden ne zaman çıkıldığı diğer menzile ne zaman varıldığı ve buralarda kaç gün konaklanıldığına dair bilgiler vermeye gayret göstermiştir. Verilen bu bilgilere göre menzillerin büyük çoğunluğunda kervanın konaklama süresinin birer günü geçmediği anlaşılmaktadır. Menziller içinde sadece Medine'de dört; Akabe Kalesi, Müveylah, Yenbu' ve Mina'da üç; Kâbe'de ise iki gün konaklanıldığı bilgisi yer almaktadır.

Şairin verdiği bilgilerden hac kfilesinin seyahat için genellikle ikindi vaktinden başlayarak seher vaktine kadarki zaman dilimini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu da bizlere mezkûr menzillerin sıcak iklim kuşağında yer almasından dolayı daha rahat bir seyahat için günün serin vakitlerinin tercih edildiğini göstermektedir.

Fethî'nin menzil-nâmesinde bu türde kaleme alınan bazı eserlerde olduğu gibi çeşitli uygulamalara, inanç ve inanışlara, geleneklere ile halk arasında kutsiyet atfedilen mekân ve yapılara da rastlanmaktadır.

Örneğin menzil sularıyla dikkat çeken ve el ile eşilse bile yerden suların fışkırdığı Gâr-ı Şuayb denilen menzili anlatırken telmih yoluyla Şuayip ve Musa peygamberlerin bu bölgede buluşmaları, Musa peygamberin burada çobanlık yapması, asa ve yed-i beyza mucizelerinin burada gerçekleşmesi hakkında bilgi verilmiştir:

*Daḥı andan göçilüp irte seherden lā-reyb
Oldı ḥuccāca sa'âdetle ḳonaḳ **Gâr-ı Şu'ayb***

*El ile eşseñ olur şuları her yaña revān
Yiridür bāğ-ı cināndan bu fezā virse nişān*

*Burada itdi mülākāt Şu‘ayba Mūsā
Bunda gütdi ğanemi dirler o sālār-ı vefā*

*Bunda irişdi ‘aşā ile Yed-i Beyzāya
Bunda açıldı sa‘ādet kapısı Mūsāya* (b. 30-33)

Vâsıt menziline ulaşan hac kabilelerinin Bedir mevkiine yaklaşmış olmanın sevinci ve müjdesi ile bütün gece mum yakmaları yaygın adetlerden biriydi (Erol, 2019, 294). Fethî de Cebel-i Zeyne menziline gelindiğinde herkesin çadırını mumla süslediğini söyleyerek bu uygulamayı dile getirmiştir:

*‘Azm idüp kuşlucağın geçmiş iken nısf-ı nehār
Cebel-i Zeyneye irişdi şafā ile kaṭār*

*Her kişi haymesini bunda ider şem‘ ile zeyn
Kaḷk[ıl]up irtesi oldı yirümüz bedr-i **Huneyn*** (b. 73-74)

Hz. Peygamber, hicretin altıncı senesinde 1500 sahabeyle birlikte umre yapmak için Mekke’ye doğru yolculuğa çıktığı zaman, Hudeybiye kuyusuna geldiklerinde burada konakladılar. Mekke müşrikleri Peygamberimiz ve yanındaki sahabelerin umre yapmaları için Mekke’ye girmelerine izin vermediler. Bunun üzerine Hudeybiye’de bir süre beklemek mecburiyetinde kaldılar. Bu süre içinde, Hudeybiye kuyusunun bütün suyunu kullandılar. Bu durumun Peygamberimize bildirilmesi üzerine Peygamberimiz kuyunun yanına gelip oturdu ve biraz su istedi. Getirilen su ile abdest aldıktan sonra dua etti. Ağzını çalkaladıktan sonra o suyu kuyuya boşalttı. Bir süre sonra kuyunun suyu çoğaldı. Sahabeler ve hayvanları kana kana bu sudan içtiler (Çalapkulu, 2010, 120-21).

Peygamberimizin göstermiş olduğu bu mucize küçük bir farklarla *Vasf-ı Menâzil*’de de geçmektedir:

*Daḥı andan göçilüp mağrib irişince hemān
Bir kuyı oldı konağ şöhreti **Bi’r-i ‘Uşfān***

*Bundan aḷdem şuyı acı imiş ey ḥüb-siyer
Ağzı yārın birağup tatlu ider peygamber* (b. 87-88)

Peygamberimiz bir kısım sahabeyle yolculuk yaparken yolda bir anne geyiğin bağlı olduğu bir çadır görür. Geyik Peygamberimize “Ya Rasulallah avcı beni yakalayıp bağladı, kesip beni yiyecek. Memeden kesilmemiş küçük iki yavrum var. Beni çöz iki yavrumu gidip emzirip tekrar buraya geri geleyim.” dedi. Peygamberimiz de geyiğe “Seni serbest bırakırsam geri gelir misin?” diye sordu. Geyik; “İki yavrumu emzirip hemen geri geleceğim.” dedi. Peygamberimiz geyiğin iplerini çözüp onu salıverdi. Geyik kısa süre sonra verdiği sözü yerine getirerek geri geldi. Peygamberimiz geyiğin yine ayaklarını bağlayarak çadırın önüne bıraktı. O sırada avcı elinde bir su tulumu ile geldi. Peygamberimizi çadırın önünde görünce “Bana bir emriniz var mı?” dedi. Peygamberimiz de geyiği serbest bırak.” dedi. Bunun üzerine avcı derhal geyiği serbest bıraktı. Geyik, kelime-i şahadet getirerek oradan ayrıldı (Çalapkulu, 2010, 182-83).

Fethî, Gazal Vadisi denilen menzil hakkında bilgi verirken bu menzilin bu adla anılmasının sebebini açıklama yoluna giderek Peygamberimizin geyikle arasındaki muhavere vesilesiyle göstermiş olduğu mucizeye de temas etmiştir:

*Ne içün dindi bu vādilere Vād-i Ğazāl
Diñle şerḥ eyleyeyin ey meh-i burc-ı iḳbāl*

*Bir gâzâlûñ yed-i şayyâda düşüp bir gün eşi
Didi peygembere ey iki cihânûñ güneşi*

*Açdur yavrılarum kaldı inümde bî-zâd
Zâmin ol eyle elinden bu faķiri âzâd*

*Sür'at ile varayın yavrılarum emzüreyin
Yine şayyâda men-i sũhteyi vir geleyin*

*Didügi gibi idüp ol dür-i deryâ-yı cemâl
İki üç sâ'ate varmadı yitüp geldi gâzâl*

*Çünki bu mu'cize-i mu'cizi gördi şayyâd
Sürdi ayağına yüz itdi gâzâlî âzâd* (b. 113-118)

Vasf-ı Menâzil'in Yazma Nüshaları

Eserin şimdilik tespit edilebilen iki yazma nüshası bulunmaktadır.

1. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 002632-III: Kütüphane kataloğuna eserin sonlarındaki bazı beyitlerin sonunda yer alan "hakkı" kelimesinden hareketle müellifi olarak Hakkı kaydedilen eser, üç eseri ihtiva eden bir risale mecmuasının üçüncü eseridir. Risalenin 1b-120b sayfalarında Ümmî Sinan'ın mensur *Menâsik-ı Hacc'ı*, 122b-132b sayfalarında ise mensur *Ferâ'izü'l-Hacc* kayıtlıdır. Risalenin 147a sayfasında Hâfız Yahyâ Hayâtî adına temellük kaydı ve aynı şahsın ismini taşıyan bir mühür bulunmaktadır. *Vasf-ı Menâzil*, bu risalenin 133b-144b sayfalarında kayıtlıdır. İstinsah tarihi ve müstensihî belli olmayan eser, tek sütun ve 14 satır hâlinde harekeli nesih hatla yazılmıştır. İlk ve son beyitte şairin mahlası geçmektedir.

2. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu 34 Ha 342/6: Çeşitli risaleleri ihtiva eden bir mecmuanın 34b-39a sayfalarında kayıtlı olan eserin istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Çift sütun hâlinde 15 satır ve nesih hatla yazılmıştır. Başlık ve menziller kırmızı mürekkepli olup ayrıca vurgulanmak için bazı kelimelerin üstleri kırmızıyla çizilmiştir.

Çeviriyazılı Metin

Vaşf-ı Menâzil Mine'l-Mısr İlâ Mekke-i Mükerreme Li-Fethî Efendi⁴

Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'-raḥîm⁵

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün

1. Fethîyâ besmele ile idelüm feth-i kelâm
Feth ola tâ ki o yüzden bu tılısmât-ı benâm
2. İbtidâ ḥamd idelüm Ḥaḳḳa Resûle şalavât
Sürelüm şoñra sũḥan rāḥına tevfiḳ ile at
3. Ḥayr ile eyleye Allāḥ müyesser itmâm
Didi erbâb-ı ḥired *Vaşf-ı Menâzil* buña nâm

⁴ Başlık D.'de yok. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi nüshası için "D.", Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi nüshası için ise "K." kısaltması kullanılmıştır.)

⁵ Besmele K.'de yok.

4. Girelüm rāh-ı Hicāza idelüm vaşf-ı tarīķ
Diyelüm şıdķ ile Allāhü veliyyü't-tevfīķ
5. Diñle evşāf-ı tarīķi diyeyin bi'l-icmāl
Sözde tafşıl iderseñ uzanur ķıl ü maķāl⁶
6. Mısr **Ķāhireden**⁷ evvel ķonağı **Birke**-i hāc
Ķurb u bu' dı bilinür şerħa degüldür muħtāc
7. Birkeden rıħlet iden menzilini itdi **Büyab**
Dār-ı Ħamrāya varur ' azm iden andan bī-reyb
8. Daħı andan göçilüp **Maķdahı**⁸ itdük menzil
Naħl-i Būzeyde varuldı o gice ve'l-hāşıl
9. Nīm-şebde göçilüp şubħa degin itdük⁹ vürüd
Düşe ķalkķa yüridük tā ki belürdi ' **Acrūd**
10. Bu ķonaķdan göçilür¹⁰ vaķt-i đuhāda her bār
Bağlanur ' azm-i Ħicāz itmege ħuccāca ķaťār
11. Acıdur şuyı Süveyse varup alurlar mā'
Zehr ider şuyını ' urbāna şatasın ammā
12. Ol gün ol gice şurup vaķt-i ' aşırda¹¹ göçdük
Niçe küh-sāra irişdük niçe vādī geçdük
13. **Munşarif** nām yire varılup aħşāma yaķın
Yatsudan şoñra girüp **Vādī-i Ħarrūba** hemin
14. Çın seħer gün řoğaraķ yāver olup Rabb-i Celil
Zāhir oldı giderek **Tih-i Beni İsrā**'il
15. Ķalkup andan **Cebel-i Ħişna**¹² varup mağribe dek
İrtesi çın seħeri **Naħle** irildi giderek
16. Şuyı yegdür bu ķonağıñ ' Acrūda nisbet
Vāsı' ü ħüb durur ħayl' mekāmı ġāyet
17. Ol gün anda oturup yola girüp nişfü'l-leyl
İrtesi vādī-i **Ķurayşa** irişdük çün seyl

⁶ ü maķāl: ile ķāl K.

⁷ Ķāhireden: ma' müreden D.

⁸ Maķdahı: Maķdec K.

⁹ göçilüp şubħa degin itdük: göçüp şubħa degin oldı K.

¹⁰ göçilür: göçilüp K.

¹¹ ' aşırda: seherde K.

¹² Ķalkup andan Cebel-i Ħişna: Zāhir oldı Cebel-i Ħişna K.

18. Kalkıp andan bu güzîn vaqt-i 'aşırda yir yir
Kim bu yolda o yire **Bi'r-i 'Alâ'î** dirler
19. Konulup¹³ zevk ü şafâ nâmesini itdük tay
O gice mürde dili eyledük ol zevk ile hay
20. Nîm-şebde göçilüp kuşluğa dek¹⁴ irtesi tâ
İrdi ' **Urķüb Baġal** dirler imiş bir yire cā
21. Göçüp¹⁵ andan daġı **Ġavri Kesigi** oldu memerr
Luţf-ı Mevlā ile saţh-ı ' **Aķabe** oldu maķarr
22. Şubġ-ı şādıkda göçüp öyleye deñlü gitdük
' **Aķabe** taġım aşup **ķal' ayı** menzil itdük
23. Ķal' ası ġüb u şuyı tatlu hevāsı ra' nā
Bir yanı taġ u dige bir yanı berr ü şaġrā¹⁶
24. Ġazzeden her sene tüccār iledür¹⁷ sîb ü ' ineb
Getürür bâdiyeden semn ü ' asel¹⁸ ġavm-i ' Arab
25. Bu aralıkda Benî ' Uķbeden eyle ġazeri
İtmek isterseñ eger şıġhat ile bu seferi
26. Üç gün anda oturup eylediler ' azm-i Ġicāz
Diñle ey ġāfile-sālār-ı gürüh-ı mümtāz
27. Ķurb-ı Maġribde olup cā' ize beyne'l-**Ġizbeyn**¹⁹
Şanki vādîdür iki cānibin almış cebeleyen
28. Eyledük rıġlet o yirden yürüdük şubġ olıcak
Şerefe dirler imiş bir yire irişdi ġonaġ
29. Vaqt-i ' aşır irişecek oldu **Muzallāt** mekân
Bura evlād-ı ' aţıyye yiridür yoķdur emān
30. Daġı andan göçilüp irte seġerden lâ-reyb
Oldı ġuccāca sa' ādetle ġonaġ **Ġār-ı Şu' ayb**²⁰

¹³ Konulup: Konup K.

¹⁴ kuşluğa dek: şubġa degin K.

¹⁵ Göçüp: Göçilüp D.

¹⁶ bir yanı berr ü şaġrā: yanı beriyyen şaġrā D.

¹⁷ İledür: gelür K.

¹⁸ ' asel: ġanem K.

¹⁹ Ġizbeyn: Cerefeyn K.

²⁰ Bu mısra K.'da yok.

31. El ile eşseñ olur şuları her yaña revân²¹
Yiridür bâğ-ı cinândan bu fezâ virse nişân
32. Burada itdi mülâkât Şu' ayba Mūsâ
Bunda gütdi ğanemi dirler o sâlâr-ı vefâ
33. Bunda irişdi ' aşâ ile Yed-i Beyzâya
Bunda açıldı sa' âdet kapusu Mūsaya
34. Göçilüp andan ikindi irişecek anı bil
Oldı huccâca biraz **Kabr-i Tavâşî** menzil
35. Yatsudan şöñra göçüp ey meh-i zerrin-külâh
Şeherî irdi ' **Uyûnu'l-Kaşaba** menzil-i râh
36. Şuyı tatlu konağı hûb u hevâsı ra' nâ
Yok durur bu aralıkda bu konağdan zîbâ
37. Kalkup andan dahı huccâc ile ahşâma qarîb
Senece nâm yire irdi konağ bi-takrîb
38. Nîm-i şebde göçilüp şubha biraz qalmış iken
Oldı huccâca **Müveylah** dinilen kal' a vaţan
39. Hûb yirdür şuyı var tatlu deñiz yalusıdur
Ka' be benderlerinüñ eşbehi a' lâsı budur
40. Üç gün anda dahı oturduğ olup yola revân
Oldı menzilgehimüz ' aşrda **Dârü's-Sultân**
41. Yatsudan şöñra geçüp **Şak-ı ' Acüzî** şanemâ²²
Oldı temcîdde **Selmâ** vü **Kefâfe** bize câ
42. Şeyh Mezrûk Kefâfî gibi bir şâhib-i sır
Şerefîn añla bu râhuñ ki bu arada²³ yatır
43. Şuyı var âb-ı hayâta mütekarîb içilür
Bu maħalde oturulmaz iki sâ' at²⁴ göçilür
44. Vaqt-i ' aşrı geçirüp oldı qarîb ahşâma
Dindi huccâc konacak yire **Hazere'd-Dâme?**
45. Kalkup andan gicenüñ nişfına deñlü yüridük
Kal' a-i Ezlem olan hûb mekâna irdük

²¹ Bu mısra K.'da yok.

²² geçüp Şak-ı ' Acüzî şanemâ: göçüp Şak-ı ' Acüzî geçdük K.

²³ bu râhuñ ki bu arada: budur râhumuñ bu aralıkda K.

²⁴ oturulmaz iki sâ' at: iki sâ' at oturulmaz K.

46. Kuşluğın rihlet idüp irişecek 'aşr-ı nehâr
İrdi **Semmâ** vü **Dukâka** dinilen yire kaçâr
47. İki yatsu göçilüp eylediler 'azm-i sefer
Seherî menzirimüz oldu **Satâbl-ı 'Anter**
48. Nîlâsâ şuyı şeker gibi hoş lezzetlü
Tardur yiri fe-emmâ ki degül vüs'atlü
49. Öyle vaktinde esüp yil gibi cüst ü çâlâk
Oldı huccâca maħal 'aşrda **Vâdî-i Erâk**
50. Gice yarusı olup itdiler andan da 'ubûr
Veche irdi yolumuz şuyı güzel cây-ı huzûr
51. Öyle vaktinde göçüp 'aşra karîb oldu güneş
İrdük ol yire ki nâmına dinilür **Mefreş**
52. İki yatsu göçilüp seyr iderek depe dere
Cum'a gün eyledi huccâc mekâmı '**Akre**
53. Şuyı gâyetde acıdur kim içerse fi'l-ħâl
Şerbet içmiş gibi ol şaħşa ulaşur ishâl
54. Çig soğan yimeden olma şaħın anda gâfil
Zînhâr eyle hâzer kavlüm ile ol 'âmil
55. Tatlu şuyıñ bu aralıkda gerekdür maħtûm
Şoñra şusuz buñalursuñ gözüñi aç maħdûm²⁵
56. Buradan daħı göçüp kuşlucağın sürdük at
Vaħt-i 'aşr irişecek oldu mekân **Kulâyât?**
57. İki yatsu göçilüp şubħ irişince bî-şek
Cümle huccâc zevi'l-ħadre maħâm oldu **Ĥanek**
58. Bu aralıkda derek? olmamağ ile 'urbân
İtdi²⁶ rencide 'aceb ĥalkı degül cây-ı emân
59. Göçilüp daħve-i kübrâda düşüp şaħrâya
İrdük aħşâma yaħîn '**Aķabetü's-sevdâya**
60. Şürefâ emri ile bu aralıkda her sâl

²⁵ gözüñi aç maħdûm: gözüñ aç ey maħdûm K.

²⁶ İtdi: itse K.

- Niçe ta‘ z̄im ile huccâc olunur istiğbâl
61. Nîm-i şebde göçilüp bu aralıqdan cānā
Luţf-ı Mevlā ile gün toğdı belürdi **Havrā**
62. Nāmı hoş şuyı acı menzili ‘ Akre gibi tar
Şuyuñı²⁷ bunda dağı key şağın ey hoş-reftār
63. Göçilüp kuşlucağın vaqt-i ‘ aşır itdi güzer
Oldı menzilgeh-i huccâc **Şuḥaynü’l-Mermer**
64. Ol gice ‘azm olındı iki yatsu olıcağ
Nebta irişdi konağ çm seherî gün toğarağ
65. Menzili hūb u şuyı tatlu mübârek mesken
Şuyuñ alur torusin ilerü varan erken
66. Kuşluğın kalkılıcağ zâhir olup vād̄-i nār
Vaqt-i ‘ aşır irişecek irdi **Tarātıyra** kaṭār
67. Gice ‘azm oldı seher irdi **Ve‘ārāta** sebîl
Geçdi **Däreyn-i Baḳar** nām yire ḳondı delîl
68. Göçdük andan dağı dün yarusı itdük seferi
Cümle huccâc ile **Yenbū‘** a irişdük seheri
69. Üç degirmen yüridür şuyı müferriḥ menzil
Nice taḥrîr ideyin şerḥa degüldür ḳâbil
70. Üç gün anda oturup irtesi göçdük cānā
Vaqt-i ‘ aşır irişecek oldı ‘**Uzeybe** bize cā
71. Seyyid Aḥmed ki laḳabdur o ‘ azîze bedevî
Ol ‘Uzeybe dinilen küyda durur dirlerevi
72. Göçilüp irtesi vaqt-i seher oldı mehbiṭ
Cümle huccâc zevi’l-ḳadre efendi **Vāsıṭ**
73. ‘Azim idüp kuşlucağın geçmiş iken nişf-ı nehār
Cebel-i Zeyneye irişdi şafā ile kaṭār
74. Her kişi ḥaymesini bunda ider şem‘ ile zeyn
Ḳalk[ıl]up irtesi oldı yirümüz bedr-i **Huneyn**
75. Dönicek Ḥazret-i şāh-ı Rüsüle ḥacılar
Ey şeh-i mülk-i melāḥat buradan ‘azm eyler

²⁷ Şuyuñı: Şuyu K.

76. Göçüp aḥşâma degin yüridük ey rüşen-râ
Ḳâ' dirler giderek bir yire irdük cânâ
77. Daḥı andan göçilüp irtesi çün bād-ı şabâ
 Oldı ḥuccâc ile menzil bize **Ḳâ'ü'l-kübrâ**
78. Göçilüp kuşlucağın irdi²⁸ şafâlar ṭab' a
 Didiler menzirimüz irdi **Ḳurünü'z-zeb' a**
79. İki yatsu göçilüp **Râbiğe** irdük seherî
 İşte ḥuccâca budur şöyle bil iḥrâm yiri
80. Bu aralıkda giyer cümle-i ḥuccâc iḥrâm
 Bunda Lebbeyk diyü yola girer ḥâş ile 'âm
81. Pâk ğusl ile şararlar kefene bunda teni
 Zebḥ-i aġnâm ile te'dîb iderler geyeni
82. Bunda şâne ṭutana bit kırana şetm idene
 Zebḥ-i ḳurbân ile i'tâḳ gerek vaṭy idene
83. Girdük andan daḥı tesbîḥ iderek tâ aḥşâm
 Bir yire irdi çeri oldı **Tarâ'ik** aña nâm
84. Yatsudan şoñra göçüp şubḥa degin 'azm itdük
 Sa'y idüp '**Aḳabetü'l-sükkeri** geçdük gitdük
85. Öyle vaḳtinde sa'âdetle yitişdi maḥmil
 Oldı ḥuccâca **Ḥulays** ey meh-i ġarrâ menzil
86. Buranuñ şuyı güzel ni'etine şad bereke
 Bu maḳâmuñ bir adı daḥı **Güzelce Birke**
87. Daḥı andan göçilüp²⁹ maġrib irişince hemân
 Bir ḳuyı oldı ḳonaḳ şöhreti **Bi'r-i 'Uşfân**
88. Bundan aḳdem³⁰ şuyı acı imiş ey ḥüb-siyer
 Aġzı yârin bıraġup ṭatlu ider peygem-ber
89. İki yatsu göçilüp **Diseye** irdük seherî
 Sürerek yüz yire geçdük o güzel küşeleri
90. **Vād'i Fâṭmadan** yaña aḳup cūāsâ

²⁸ kuşlucağın irdi: kuşlğın irişdi D.

²⁹ göçilüp: giderek K.

³⁰ aḳdem: evvel K.

Varduk irdük *raziya'llähü Te'älä 'anhâ*³¹

91. Ka' be halkı burada hâcılara icmâlen
Luft ile karşılayup zezemi eyler ışkâ
92. Şeheri ' umre yolından yürüdük şâf-be-şâf
Eyledük **Ka' beyi** biñ sa' y u şafâ ile tavâf
93. Bu tavâfa didi erbâb-ı delâlât kudüm
Hâtrında bunu tut yüz sürer iseñ mañdüm
94. Ka' be-i rü'yet-i evvelde olan hayr du'â
Şübhe yokdur kim olur cümlesi maqbül-i Hudâ
95. Efdal-i kavı-i tavâf eyledigünde her gâh
Bil ki *lâ-havle velâ-kuvvete illâ bi'llâh*³²
96. Zezemi her ne murâda iĉer iseñ³³ anı bil
Bî-ta' ab vâşıl olursın şaķın olma ĝâfil
97. İki gün anda turup istemege fevz ü necât
Tutdılar el bir idüp dâmen-i küh-ı ' **Arafât**
98. Bir iķâmetle kırup zuhr ile ' aşrı anda
Vaķfeye turdılar ol küh-ı ' atâ ' unvânda
99. Döndük aķşâma yaķın ağlayarak sür' at ile
Kanlu yaşlar dökerek yirlere yüz³⁴ fūrkat ile
100. İtdiler **Müzdelife**de o gice cem' -i hicâr
Hem ' işâ'eyni kırlurlar bu maħalde her bâr
101. **Mina** bazarına varıldı o gün bi'l-eshâr
Yolunup baş olunup zebħ-i ĝanem rem-i hicâr
102. Mina bazarına tevfiķ-i Hudâ ola delîl
Bilesin anda durur mezbaħa-i İsmâ' il
103. Yüzüñi yirlere sür anı ziyâret eyle
Haķķa yalvar dile maķşüdi ' ibâdet eyle
104. Üĉ gün anda oturup eylediler ' ıyd u berât
Yedişer taşı yuyup her gün atıldı cemerât

³¹ "Allah ondan razı olsun."

³² "Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur."

³³ murâda iĉer iseñ: murâd iĉün iĉerseñ K.

³⁴ yirlere yüz: rikķatle K.

105. 'İyd-ı tekmi̇l olıcağ zıkr iderek Allâha
Mütevccih olunup cânib-i Beytu'llâha
106. Ol gün anda varılup eylediler sa' y ü tavâf
Bu ziyâret günidür bunda olur cürm mu' âf
107. Getürüp 'umre idüp sa' y kıılup zevk ü semâ³⁵
Eyledük âhîr-i zî'l-ħiccede ħüzn ile vedâ'
108. Kanlu yaşlar dökerek yirlere ey nürü'l-'ayn
Ka' beden altı gün oldu sefer-i bedr-i **Ĥumeyn**
109. Bu maħalden gidilür ravza-i pür-envâra
'İşk ehli buradan vâşıl olur didâra
110. Göçilüp daħve-i kübrâda irüp 'aşr-ı nehâr
Yüridük tâ ki **Ĥumeyrâ** köyine irdi қаtâr
111. Ol gice şubħa degin tırmadı gitdi maħmil
Ol seħer oldu **Cudeyde** köyi cânâ menzil
112. Göçilüp kuşlucağın öyleye deñlü yüridük
Luğf-ı Mevlâ ile **Vâdî-i Ġazâle** irdük
113. Ne içün dindi bu vâdîlere Vâdî-i Ġazâl
Diñle şerħ eyleyeyin ey meh-i burc-ı iķbâl
114. Bir ġazâluñ yed-i şayyâda düşüp bir gün eşi
Didi peygembere ey iki cihânuñ güneşi
115. Açdur yavrılarınım kaldı inümde bi'-zâd
Zâmin ol eyle elinden bu faķiri âzâd
116. Sür'at ile varayın yavrılarınım emzüreyin
Yine şayyâda men-i sũhteyi vir geleyin
117. Didügi gibi idüp ol dür-i deryâ-yı cemâl
İki üç sâ' ate varmadı yitüp geldi ġazâl
118. Çünkü bu mu' cize-i mu' cizi gördi şayyâd
Sürdi ayağına yüz itdi ġazâlî âzâd
119. Geçdük ol vâdîyi gözyaşlarını döke döke
'Aşra dek menzirimüz oldu **Fesâķi'l-Bereke**

³⁵ ü semâ': ü şafâ semâ' K.

120. Bu yoluñ her konađınıñ şuları nehrāsā
Gözümüñ yaşı gibi tırılmaz aqar şubḥ u mesā
121. Nīm-i şeb geçdi **ḳubūrü'l-şühedā**dan bu ceys
İrtesi ḳuşluđa dek menzirimüz oldu **Ḳureys**
122. Ḳuşluđın gördük ü geçdik o müferriḥ cebeli
Oldı ikindi zamānında mekān **Bi'r-i 'Alī**
123. Şiddeti gitdi yoluñ gönçesi açıldı gülüñ
Ravzası oldu 'ayān gün gibi şāh-ı Rūsülüñ
124. Derd ile ḳanlı yaşuñ aqıdarak vir şalavāt
İşte ey ḥaste-yi dil-teşne budur āb-ı ḥayāt
125. Cümle aşḥāb-ı şafā oldu bu arada güm
Ḳıl ziyāret *Raziya'llāhü Te'ālā 'anhüm*³⁶
126. **Biḳ'**ada Ḥazret-i 'Oşmānı ziyāret eyle
Sür yüzüñ işigi taşına ri'āyet eyle
127. Ḳıbleteyne şaḳın ol varmamağ itme cānā
Cānuña zād olur anda olan ḥayr du'ā
128. Var ziyāret idegör dağı o 'ālī-nesebi
Ḥazret-i Ḥamza ki bī-reyb odur 'amm-i Nebī
129. Kim vara sürmeye yüz işigine ol ḥānuñ
Feyzin almaz iki 'ālem güneşi sulḫānuñ
130. Ḥazretüñ dişi şehīd oldu **Uḥud Tağında**
Var mübārek başını ḳoduđı yir gör anda
131. Şühedā menzilidür bunda süren yirlere yüz
'Arş-ı a'lāyı ider irte ziyāret şeksüz
132. Çār-yāruñ ikisi Ḥazret-i Bū Bekr ü 'Ömer
Şöyle bil Ḥazret-i peygem-ber ile yaturlar
133. Ḳabr ile minberi arası Resül-i ḥaremüñ
Bil ki bir ḳıḫ'asidur cennet-i 'Adn u İremüñ
134. Cennete kim ki girür bir dağı çıḳmaz cānā
Böyle buyurdı ḥadışinde ḥabīb-i Mevlā
135. Dört gün oturup itdük ḫama'-i³⁷ istifā'

³⁶ "Yüce Allah onlardan razı olsun."

- Eyledük yüz sürerek işigi taşına³⁸ vedâ^c
136. Oradan ^cavdet idüp yola yöneldi maḥmil
Üç güne deñlü **Ḥumeyrā**ya irişdi menzil
137. Buradan ^cazm ider cānib-i Yenbū^c a giden
Ṭoḡrusı bu ki ^caceb vād^cī bī-şūr u fiten
138. Göçilüp **Naḳb-ı ^cAlī**den seḥer ey nikū-nām
Dehne dirler orada bir yire irdük aḥşām
139. İki yatsu göçilüp eyleyicek mihr ṭulū^c
Ḥāşılı menzirimüz oldu efendi **Yenbū^c**
140. Bu aradan yalı **Yenbū^c**ına ārāyetidür
Sākin-i Mekke vü Baḥḥā olanuñ devletidür
141. Üç gün oturduḡ idüp ^cazm-i sefer şıḥḥat ile³⁹
Vecche irildi yedi güne degin sür^c at ile
142. Yürüyüp iki güne deñlü belürdi **Ezlem**
Rec^c anuñ ḥāli budur ey şeh-i ferḥunde-ḳadem
143. İki gün daḥı gidüp oldu **Muveylah** menzil
Vardı üç günde ^cUyūnū'l-**Ḳaşaba** ser-maḥmil
144. ^c**Aḳabe ḳal^c**asına bundan irüp üç günde
Def^c -i şiddet ḳılınup üç gün oturduḡ anda
145. İki gün daḥı gidüp **Naḥle** irişdüc cānā
^c**Acarūd** oldu iki günde buradan bize cā
146. Yürüyüp bir gice bir gün belürüp **Birke-i Ḥāc**
Mışra girdi o gün ikindiye deñlü ḥuccāc
147. Rec^c aya füc^c a dimiş bu yolu taḥrīr iden
Ṭal^c aya itme ḳıyās ey şeh-i iḳlīm-i sūḥan
148. İḥtişār üzre yazup ben daḥı küstāḥāne
Rūz-ı maḥşerde sebeb ola diyü ḡufrāne
149. Ḳıble-i ehl-i münācāt-ı necātuñ ḥaḳḳı
Zemzem ü ^cumre vü ḥac ü ^cArafātuñ ḥaḳḳı

³⁷ tama^c -ı: taleb-i K.

³⁸ işigi taşına: işigine ya^c ni K.

³⁹ şıḥḥat ile: himmet ile K.

150. Mazhar-ı sır-ı hafî Hâzret-i Ahmed haqqı
Bâ' iş-i devlet-i dâreyn-i Muhammed haqqı
151. Âl ü aşhâb-ı kirâmı ile dört yâri için
Gün gibi berç uran rûy-ı pür-envârı için⁴⁰
152. Dağı bî-küfv olan vech-i kerîmüñ haqqı
Sebeb-i rahmet olan ism-i Raḥîmüñ haqqı⁴¹
153. Yâ İlâhî kerem ü 'afvuñ umar Fethî-i zâr
Eyle ol bî-kese in' âmuñ ile ber-ḥürdâr

Sonuç

Menzil-nâmeler, edebî tür olarak çeşitli mekânlar arasında yapılan seyahatlerde konaklanan menziller hakkında bilgi vermek amacıyla yazılmış olan eserlerdir. Manzum ve mensur şekillerde karşımıza çıkan bu türde kaleme alınan eserlerin büyük çoğunluğu, hac seyahati esnasında İstanbul-Şam-Mekke veya Kahire-Mekke arasında konaklanan menziller üzerinedir. Bu anlamda hac menzil-nâmelerinin ortak yönü özelde hacılar için seyahat esnasında yeme-içme, konaklama ve ziyaret edilmesi gereken yerler hakkında birtakım faydalı bilgiler ihtiva etmeleri; genelde ise bahsedilen yerler hakkında ayrıntılı tavsiflerde bulunmayıp varsa bu yerlerin belirgin özelliklerinin vurgulanmış olması ve menziller arasındaki mesafelerin saat olarak belirtilmesidir.

Klâsik Türk edebiyatında bu türde yazılan eserlerin büyük çoğunluğu meşhur olmayan şairler tarafından kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de hayatı hakkında elde herhangi bir bilgi bulunmayan Fethî mahlaslı bir şair tarafından yazılan *Vasf-ı Menâzil* adlı manzum hac menzil-nâmesidir. Büyük çoğunluğu İstanbul-Şam-Mekke güzergâhındaki menziller hakkında kaleme alınan menzil-nâmelerin aksine bu eserde Mısır ile Mekke güzergâhındaki menzillere yer verilmiştir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan ve 153 beyitten müteşekkil olan bu menzil-nâmede, Mısır ile Mekke güzergâhındaki 67 menzil hakkında bilgi verilmiştir. Şair, zikrettiği menzillerin birkaçı dışında ayrıntılı tavsiflerde bulunmamış, bu menzilleri genellikle konumu ve suyu itibarıyla değerlendirmiştir. Menziller arasındaki seyahatin başlangıç ve bitiş zamanları ile buralardaki konaklama süreleri hususunda düzenli bilgilendirmelerde bulunan şairin bu bilgileri paylaşmaktaki amacı, hac seyahatine çıkacak olan müstakbel hacı adaylarını hac seyahatlerinde zorluk çekmemeleri için önceden haberdar etmektir. Sade bir dil ve akıcı bir üslupla kaleme alınan eserde yer yer canlı müşahedeler de kendini hissettirir.

Sonuç olarak bu çalışmayla klâsik Türk edebiyatının ürünlerinden menzil-nâme türünde bilinmeyen bir eser daha ilim âleminin istifadesine sunulmuştur. Böylece hem bu türün şekil ve muhteva olarak sahip olduğu özelliklerin tespitine yeni imkânlar sağlanmış hem de klâsik Türk edebiyatının beslenmiş olduğu ana kaynaklardan biri olan dinî ve kültürel unsurları bünyesinde barındıran yeni bir metin gün yüzüne çıkarılmıştır.

⁴⁰ Bu beyit K.'de bulunmamaktadır.

⁴¹ Bu beyit K.'de bulunmamaktadır.

Summary

The settlements and their features were often used in the poetries in The Classical Turkish Literature with the various occasions by the poets. The poetical or prosaic separate literate types wholly mentioning the settlements occurred as those usages gained wide currency in time. One of them is the menazil-name (works of destinations).

The letters related to the destinations are the works which are written about the destinations stopped during the journeys between the various places. Most of the works which are written in such form that we see in the poetic and prose forms are on the destinations where are stopped between İstanbul-Damascus-Mecca or Kahire-Mecca during a hajj journey. Generally, those subject to the literal value among these works which are written in the quality of guide in order to inform the applicants of hajj who will go to the journey of hajj are the ones which are written in poetic form. One of the poets who wrote such works which were in demand by the poets who were not famous in 17th and 18th centuries is Fethi that the information is not available about his life.

Fethi wrote a work including 153 couplets in the mesnevi verse form in the name of *Vasf-ı Menâzil* in such a form. The poet gave information about the destinations that he stopped over there from Cairo to Mecca by his hajj camel train from Egypt. The most important attention-grabbing property of this work written with a plain language is that the detailed information is not given about the destinations and it involves the various beneficial information in order that the intended hajj applicants don't have difficulty during their hajj journeys.

Vasf-ı Menâzil is distinct from the classical formation of mesnevi even if it is written in the mesnevi portry. Because the work is deprived of sections such as the amalgamation, poem praising the Prophet Muhammed, invocation and compilation of cause that we can say as the introduction of mevnevi and the epilogue sections including the important information about who generally wrote the work, where and when the work was written and which couplets set available in it.

The direction of Damascus was used in the great part of works which were written in the type of menazil-name in The Classical Turkish Literature, and Bosnian Muhlis passing from İstanbul to Egypt by the sea and Natic from Edirne used the direction of Egypt/Cairo. Nâbî passing to Egypt through Jerusalem by using the direction of Damascus completed the rest of his pilgrimage travel by using the direction of Cairo. Moreover, Fethi preferred the direction of Cairo. The poet who started to inform about his *Menâzil-nâme* as of Cairo did not mention about his travel up to Cairo. This situation brings into mind that he would have gone to the pilgrimage in the period when he was in Egypt with an occasion. Fethi mentioned about 67 destinations in total, beginning from Cairo to Mecca.

In this study, the information about the letters related to the destinations is given, some evaluations are provided, and the translated text of *Vasf-ı Menâzil* written in such type is included in consideration with its form and content properties.

Kaynakça

- Aksoyak, İ. Hakkı (2012). Nâbî'nin tuhfetü'l-haremeyn'inin Edirneli Nâtık'ın tuhfetü'l-haremeyn'ine etkisi: hikâyeler, gelenekler, inanışlar...". *Milli Folklor*, 95, 9-22.
- Armağan, A. L. (2000). XVIII. yüzyılda hac yolu güzergâhı ve menâziller. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, XX, 73-118.
- Atalar, M. (1993). Hac yolu güzergâhı ve masrafı (Karayolu, 125311837). *OTAM*, 4, 43-90.
- Atalar, M. (1995). Emir-i hac. *İslâm ansiklopedisi* (C. 11, s. 131-32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Baştürk, S. (2013). Bir hac yolcusunun gözünden istanbul'dan hicaz'a osmanlı şehirleri. *International Journal of Human Sciences*, (10)1, 148-161.
- Coşkun, M (2002). *Manzum ve mensur Osmanlı hac seyahatnameleri ve Nâbî'nin tuhfetü'l-haremeyn'i*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Coşkun, M. (2007). *Bosnalı muhlis'in manzum seyahatnamesi delilü'l-menâhil ve mürşidü'l-merâhil*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Çalapkulu, İ. (2010). *H. Muhammed (s.a.v.)'in mucizeleri*. İstanbul: İmak Ofset Basım ve Yayın.
- Donuk, S. (2017a). Servet mahlaslı bir şaire mâl edilen manzum bir hac seyahatnamesi, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 41, 13-38.
- Donuk, S. (2017b). Sulhî'nin manzum hac menâzıl-nâmesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18, 85-118.
- Donuk, S. (2019). Bursa enarlı zaviyesi şeyhi Seyyid Mehmed Efendi ve manzum hac menâzıl-nâmesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 123-69.
- Efe, Z. (2019a). Müellifleri meçhul iki şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23, 271-314.
- Efe, Z. (2019b). Kâmî ve Revan şehrengizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 66, 108-123.
- Elgün, A. (2005). *Kâmil, hayatı-eserleri ve menâsik-i hacc'ı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Erol, B. G. (2019). Memlûkler zamanında mısır hac güzergâhı-Kâhire'den Mekke'ye uzanan kutsal yolculuk. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 264-314.
- Faroqhi, S. (1995). *Hacılar ve sultanlar, osmanlı döneminde hac 1517-1638*. (G. Çağalı Güven Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Fethî, *Vasf-ı menâzil*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Yazmaları, 002632-III.
- Fethî, *Vasf-ı menâzil*, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu, 34 Ha 342/6.
- Göger, V. & Sarıkaya, H. (2009). Mora'nın istirdâdına dair bir kaynak değerlendirmesi ve nâdir'in vâkı'ât-ı gazavât'ı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 20, 1-32.
- Gül, Â. (2006). *Abdurrahman Gubârî'nin hayatı eserleri ve menâsik-i hac adlı eseri (edisyona kritik)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. (1981). Osmanlı imparatorluğunda menzil teşkilatı hakkında bazı mülahazalar. *Osmanlı Araştırmaları*, 2, 123-32.
- http://www.turkedebiyatiisimlersozlugi.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&genel_arama=fethi&p=3 (E.T. 15.12.2019).
- Kaplan, Y. (2020). Seyyid Yahyâ Vâkıf Efendi ve Halep menzil-nâmesi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6, 2, 213, 231.
- Karataş, A. (2003). *Türk-İslam edebiyatında manzum menâsik-i haclar ve Nâlî Mehmed Efendi'ye*

- atfedilen menâsik-i hac* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kesik, B. (2019). İsmet İbrahim Bey'in bilâdiyesi. 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Üsküp/Kuzey Makedonya, 27-30 Haziran. 501-513.
- Koyuncu, F. (2017). Cûdî'nin manzum hac seyahatnâmesi. *Littera Turca Journal Of Turkish Language And Literature*, 3/1, 177-219.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. II. Ankara: MEB Yay.
- Sak, İ. & Çetin, C. (2005). XVII. ve XVIII. yüzyıllarda osmanlı hac menzilleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 199-260.
- Şemseddin Sâmî (1999). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Turay, E. D. (2017). Anadolu hac güzergâhı: Antakya menzili. *Kadim Akademi SBD*, 1/2, 109-124.
- Üngün, S. (1965). Vahîd Mahtûmî ve Mora fetih-nâmesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 20, 101-116.
- Üngün, S. (1966). Vahîd Mahtûmî ve Mora fetih-nâmesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 21, 63-76.
- Üngün, S. (1966). Vahîd Mahtûmî ve Mora fetih-nâmesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 22, 169-80.
- Yazar, S. (2019). Râzî'nin 'fetihnâme' konulu bir şiiri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23, 391-460.